

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 129 2008

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala, samt även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till Otto.Fischer@littvet.uu.se. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2009 och för recensioner 1 september 2009.

Uppsatsförfattarna erhåller särtryck i pappersform samt ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil.

Abstracts har språkgranskats av Magnus Ullén.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 978-91-87666-26-1

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2009

Stefan Lundström, *Textens väg. Om förutsättningar för texturval i gymnasieskolans svenskundervisning* (Umeå universitet. Institutionen för litteraturvetenskap och nordiska språk. Doktorsavhandlingar i ämnesdidaktik nr 1.) Umeå 2007.

Stefans Lundströms välskrivna avhandling har som mål att undersöka hur urvalet av fiktionstexter – det vi brukar kalla det pedagogiskt riktade textvalet – går till i gymnasieskolans samtida svenskundervisning. Resultatet visar hur informella faktorer och traditioner i den lokala skolkulturen, snarare än läroplan och centrala styrdokument, påverkar ämnets innehåll och utformning och oroväckande är att detta sker på ett sätt som lärarna inte är uttalat medvetna om, d.v.s. de uppvisar en brist på *reflexiv ämnesdidaktisk kompetens*. Samtidigt som Lundström konstaterar detta faktum betonar han att det inte rör sig om ett problem som i första hand ligger på individnivå. Han vill istället se det som ett systemfel och som sådant bör det därför också uppmärksammas på systemnivå. Det innebär att alla de institutioner som på olika sätt är delaktiga i lärarutbildningen berörs av resultatet. Det är mot bakgrund av detta faktum avhandlingen bör tas på största allvar och inte ses som något som enbart berör lärarutbildningen som sådan. Snarare bör avhandlingens resultat kunna tas i bruk och uppmärksammas i den övergripande diskussion som för närvarande förs om humaniora och bildning.

Valet av ämne och forskningsinriktning utgår från Stefan Lundströms egna upplevelser som gymnasielärare i svenska. Frågan om varför vissa texter lyckas kvalificera sig för att komma in i undervisningen och andra inte kom att bli en ständigt återkommande fråga i den professionella rollen som svenskklärare och den krävde sin förklaring. Lundström menar, med stöd i sin egen praktikgrundade erfarenhet, att det är vanligare att man i skolsammanhang diskuterar *hur* man använder en viss text men mer sällan om *varför* en viss text hamnar i klassrummet vilket leder till att frågor kring *metodik* kommer i förgrunden på bekostnad av mer teoretiska resonemang kring innehåll och textval. Lundströms antagande då han griper sig an sin forskningsuppgift är att den enskilde lärarens handlingsutrymme att fritt välja texter begränsas av mer eller mindre styrande ramfaktorer. Läraren befinner sig i en kontext där skolkultur och andra frågor som den enskilde läraren inte råder över spelar roll på samma sätt som att den lärarutbildning den

enskilde läraren bär med sig som personlig erfarenhet och kunskapsbas har betydelse. Detta bekräftas också på olika sätt i hans studie samtidigt som den bjuder på en hel del överraskande resultat.

Avhandlingens slutsatser baseras på tre empiriska undersökningar. Det centrala materialet består av en studie av fyra lärare på samma skola vars arbete Lundström följt och dokumenterat under en termin. Han har både varit med på lektioner och intervjuat lärarna vid strategiska tidpunkter i syfte att få en bild av hur lärarna talar om och använder texter i undervisningen. De övriga två undersökningarna visar vilken kontext lärarna befinner sig i utanför den lokala skolkulturen. Det sker genom dels en studie av styrdokument från 1970 och framåt, dels en genomgång av svenskläraryrkeförningens facktidskrift *Svenskläraren* under perioden 1970–2005. Granskningen av *Svenskläraren* har i första hand fokuserat debattartiklar kring svenskämnet samt de metodexempel som publicerats. En motsvarande närläsning och analys av läroplaner för gymnasieskolan samt en genomgång av debatten i *Svenskläraren* från 1970 och framåt har tidigare redovisats i doktorsavhandlingen *Gymnasiekulturer* (G. Malmgren, Lund 1992) och Stefan Lundström följer nu upp den studien genom att beskriva utvecklingen fram till och med 2005.

Vilka resultat och vilka slutsatser kan Lundström då redovisa med stöd i de tre undersökningarna? I analysen av läroplanerna syns på ett intressant sätt hur kunskapssynen förändras över tid från att i början av perioden (70-talet) ha samhället i centrum till att i slutet av perioden (senare delen av 90-talet och början av 2000-talet) bli alltmer retoriskt inriktad på individen. En tydlig utvecklingstendens är att eleven går från att vara objekt för förmedlad kunskap till att bli ett subjekt som ”skapar sin kunskap”. Fokus flyttas från förmedling av en given kunskap i riktning mot individens identitetsutveckling. Med den utvecklingen blir ämnets målsättningar mer abstrakta vilket leder till att läroplanens ramar blir vidare och mer svårtolkade.

Paradoxalt nog medför denna utveckling att debatten kring ämnets innehåll och ideologiska funktion under perioden avtar i facktidskriften *Svenskläraren* istället för tvärtom vilket man skulle kunna förvänta. I sin genomgång av tidskriftens debatt- och metodartiklar urskiljer Lundström tre tydliga tendenser som återspeglar förändringar i svenskämnet diskurs under perioden 1970–2005. Den första tendensen beskriver hur den övergripande ideologiska debatt som fördes under 70-talet lång-

samt dör ut under perioden. Den andra tendensen blir tydlig då den teoretiska och ideologiska diskussionen om ämneskonceptioner ersätts av konkreta metodexempel av olika slag. Den tredje tendensen visar slutligen hur det konkreta texturvalet har gått från att vara i stort sett förutbestämt under 1970-talet till att bli omdebatterat och ifrågasatt under 1980-talet, för att slutligen under 1990-talet hamna i en situation där vissa texters kulturella kapital gör att de inte behöver motiveras, medan andra textval enligt Lundström verkar kräva detta. Ingen ifrågasätter en lärare som väljer Steinbeck men Eddings fantasyromaner kan komma att kräva en del förklaringar.

När vi närmar oss undersökningens nutid runt 2005 kan Lundström konstatera att det överhuvudtaget inte förekommer någon debatt i tidskriften om vad svenskämnet ska stå för. Detta kopplar han i sin analys till det faktum att styrdokumentet från år 1994 och framåt är så abstrakta att man i princip kan göra vad som helst i undervisningen utifrån dem och då finns det knappast något behov av att i tidskriften diskutera vad innehållet ska vara menar Lundström. Samtidigt kan han i sina resultat se att särskilt de yngre lärarna som ingår i undersökningen upplever styrdokumentens vaghet som problematisk medan den äldsta och mest erfarna läraren navigerar säkrare inom ramarna för den nya friheten och är den som uppvisar minst glapp mellan sin retorik och sin praktik.

Det mest påfallande i lärarstudien är just de stora skillnaderna mellan retorik och praktik, dvs. hur lärare pratar om sin undervisning och vad de faktiskt gör. Lite tillspetsat kan man säga att lärarna i Lundströms studie säger att de ska göra en sak, gör en annan och sedan slutligen tror att de har gjort det de sagt att de skulle göra. Detta kan Lundström visa med hjälp av studiens uppläggningsmetoder med lärarintervjuer före och efter undervisningstillfället och med hjälp av de dokumenterade klassrumsobservationerna. Lundström visar att lärarna har höga ambitioner och ett välutvecklat *retoriskt* medvetande om vad som förväntas av dem i svenskämnet men han kan samtidigt konstatera och belägga att de i praktiken begränsas av en rad kontextuella styrfaktorer som de har svårt att påverka. Han slår också, som tidigare nämnts, fast att lärarna oberoende av höga ambitioner saknar insikt om vad de faktiskt har gjort i undervisningen. De saknar metoder och resurser för att utvärdera, utveckla och reflektera över sin egen undervisning och det gäller framför allt de som är unga och nyutexaminerade. Under

årens gång närmar sig nämligen retorik och praktik varandra. Hos de erfarna och mer rutinerade lärarna i studien stämmer talet om undervisningen och det faktiska utförandet mer överens.

När Lundström sedan jämför resultatet av lärarstudien med studien av styrdokumentet ser han också att alla de undersökta lärarnas *praktik* – alltså även de som examinerats under senare år – stämmer bäst överens med 1970 års läroplan medan deras *retorik* snarare kan kopplas till 1994 års läroplan vilket ytterligare bekräftar att skolkulturen i hög grad styr och påverkar lärarnas praktik. Att så är fallet syns extra tydligt i det praktiska urvalet av texter där lärarna säger sig ha en viss syn på ämnet medan ett annat svenskämne framträder i praktiken. Det kan handla om att läraren säger sig vilja tillämpa ett vidgat textbegrepp och bygga undervisningen på "elevernas egen kultur" och de erfarenheter eleverna för med sig in i klassrummet – men i praktiken bygger ändå undervisningen på en kanon av något slag kombinerad med någon form av litteraturhistorisk översikt. Lärarna menar att de målstyrda kraven på betygsättning kräver detta. De friheter som ges genom styrdokumentet skapar sådana problem att lärarna i det här fallet väljer att ta den tryggaste vägen och låta säkerhet och traditioner styra. Lundström menar sig kunna se ett samband mellan hur lärarna i hans studie resonerar kring ämnet och den ideologiska debattens död, inte minst i förhållande till styrdokumentets vaghet som lärarna upplevde som problematisk. Den ökade friheten och den ideologiska debattens död bidrar därmed paradoxalt nog till en konservering av svenskämnet!

Särskilt hos lärare med begränsad undervisningserfarenhet skiljer sig alltså *talet om* undervisningen och den faktiska undervisning åt vilket Lundström genom sitt val av dokumentationsmetoder och analysmodeller på ett övertygande sätt kan visa. Just det resultatet är värt att återkomma till och ta fasta på i debatten om den nya lärarutbildningen i relation till en framtida skola där stora pensionsavgångar är att vänta i samband med att fyrtiotalistgenerationen lämnar arbetsmarknaden. Undersökningen visar nämligen på ett mer övergripande plan att behovet av ökade *ämnesdidaktiska* kompetenser – specifika för blivande lärare – ökar i "en skola för alla" *samtidigt* som de så kallade rena ämneskunskaperna i språk och litteratur i vid bemärkelse måste förbli starka och vila på gedigen och i modern mening vetenskaplig grund.

Avsaknaden av kvalificerad vetenskapligt baserad debatt kring ämnets innehåll och ideologiska

funktion leder till att de verksamma lärarna istället styrs av allmänt vedertagna uppfattningar och lokala traditioner som inte alltid har ett tydligt stöd i styrdokumentet och det blir dessa vardagligt vedertagna och traditionsstyrda uppfattningar som i praktiken kommer att avgöra vilka texter som används i undervisningen. Lundström noterar att osäkerhet om läroplanernas intentioner gör att tryggheten i att välja det allmänt accepterade (den så kallade "beprövade erfarenheten" som de facto sällan i vetenskaplig mening "prövats") blir viktigare än de egna idéerna, tankarna och ambitionerna med undervisningen.

Avhandlingens resultat har kanske främst implikationer för lärarutbildningen men i den ingår ju också de ämnesinstitutioner som utbildar studenter som i framtiden med stor sannolikhet kommer att söka sig till olika typer av undervisningspraktiker där svenskundervisning alternativt språk och/eller litteratur står i centrum för verksamheten.

Det är därför svårt att i detta sammanhang undvika att se parallellen och kopplingen till den akademiska grundutbildningen i språk och litteratur som fortfarande i de flesta sammanhang utgör den fundamentala basen för blivande gymnasielärares ämneskunskaper då dessa siktar på behörighet att undervisa i svenska. Lundströms resultat visar enligt min mening att ämneshistorisk forskning och en ständigt pågående akademisk debatt kring "ämnets" innehåll och funktion behövs också i den akademiska världen så som den senast initierats av Torbjörn Forslid och Anders Ohlsson i *Hamlet eller Hamilton. Litteraturvetenskapens problem och möjligheter* (Studentlitteratur 2007). Den diskussionen är nödvändig för att skapa och återskapa historisk förståelse och fungerar som en garant för att allmänt accepterade vardagliga uppfattningar och givna rutiner och traditioner kontinuerligt ifrågasätts och omprövas.

Stefan Lundström redovisar i sina avslutande reflektioner hur han gick in i forskningsprocessen med vissa föreställningar om det som skulle beforskas och hur dessa föreställningar ligger till grund för frågeställningar, perspektivval och metodiska överväganden. Som utgångspunkt för avhandlingen valdes ett textperspektiv och ett undervisningsperspektiv som två sätt att närma sig det empiriska materialet. Begreppsparet retorikpraktik visade sig som vi sett bli särskilt användbart i sammanhanget. Några av de föreställningar han hade då han startade sitt arbete stämde inte alls och materialet "talade tillbaka" på ett i vissa fall över-

raskande sätt. Stefan Lundström hade exempelvis förväntat sig att läromedel skulle vara en viktig förutsättning för texturval och att lärare med lång erfarenhet skulle vara upprätthållare av en kanonlikt struktur baserad på *rutinisering*. Dessa föreställningar visade sig felaktiga. Däremot visade sig andra stämna bättre, nämligen att "det vidgade textbegreppet" fortfarande är just ett retoriskt begrepp och ännu inte en realitet i undervisningspraktiken. Lundströms studie utmanar också föreställningen att det främst är äldre lärare som på ett negativt sätt konserverar svenskämnet i skolan genom att upprätthålla gamla traditioner som anses ha spelat ut sin roll.

Undervisning i ett ämne som svenska är en komplicerad verksamhet som kräver kreativa och nyskapande metoder och detta gäller i lika hög grad den ämnesdidaktiska forskningen som ska bedrivas i anslutning till den praktiska verksamheten i skolan. Stefan Lundström har med tanke på de tidsramar som idag erbjuds i samband med ett avhandlingsarbete tvingats begränsa sin studie till fyra lärare – strategiskt utvalda med tanke på kön, ålder m.m. Trots att detta kan tyckas alltför lite får han fram intressanta resultat som visar på ett legitimt behov av humanistisk ämnesdidaktisk forskning. En studie av den här typen känns angelägen att utvidga och följa upp i en tid då resultaten av de pågående kulturella förändringarna i skolans värld nu också börjar göra sig påmind på universitetet. Studenter som idag kommer till våra universitet är präglade av den skolverklighet Stefan Lundström så förredömligt har valt att beforska.

Gun Malmgren

Hanne-Lore Andersson, *Doxa och debatt. Litteraturvetenskap runt sekelskiftet 2000*. Makadam förlag. Göteborg 2008.

Att humanioras roll är under debatt är tydligt för alla som har följt landets kultursidor under senare år. Många av landets ledande forskare deltog exempelvis i den stora Humanioradebatten i *Dagens Nyheter* hösten 2005. Likaså var intresset stort kring – och invändningarna många mot – Svante Nordins *Humaniora i Sverige. Framväxt – Guldålder – Kris* (2008), där han gör upp med humanioras, i hans tycke, katastrofala utveckling efter 68-upproret. I dessa debatter har inte minst litteraturvetarna varit aktiva. Humanioradebatten i *DN* kom i praktiken